IT-TWAVEL PROTO-FENIĊI TA' RAS XAMRA

F'"The Journal of the Royal University of Malta Literary Society" ta' Ġunju 1939, il-W. M. C.L. DESSOULAVY PH.D.,F.Z.S., *li l-ħidma tiegħu għall-Malti kullħadd jafha, kiteb artiklu sabiħ ħafna fuq it-twavel qodma li nstabu f'Ras Xamra mill-1929 'il hawn. L-artiklu deher taħt ir-ras "The Proto-Phoenician Tablets of Ras Shamra." Il-kittieb jurina fiex il-kitba ta' dawn it-twavel taqbel mal-Malti :—*

Ras Xamra, jew aħjar Ras ex-Xamra, hu l-isem mogħti lil biċċa art fix-xtajta tas-Sirja tat-tramuntana. B'dan l-isem li ġej mill-Għarbi, insibu dik ix-xitla li f'Malta hi magħrufa bl-isem *busbies.* Bħalma f'Malta nsibu li Ras il-Għallis ħadet isimha minħabba li hi mgħottija bil-għallis, hekk ukoll dir-ras ta' art ħadet isimha mill-busbies li jikber fuqha. Billi, sa snin ilu, ħadd qatt ma basar bis-siwi arkeoloġiku tagħha, Ras Xamra għad ma bdietx tidher fil-mappi. Madankollu ma tridx wisq biex issibha f'xi mappa daqsxejn kbira, għax dan il-post jiġi qrib il-grigal ta' Ċipru. F'dan il-post, li jaħbat tlittax-il kilometru lejn it-tramuntana ta' Latakja, il-qadima Laodiċea, instab li kienet il-Belt ta' Ugarit, belt li tissemma darbtejn fl-iskrizzjonijiet ta-Tell Amarna. Sa ftit ilu kienu jaħsbu li Ugarit kienet wisq iktar lejn nofs in-nhar fin-naħa ta' Tiru. Malajr nifhmu għaliex kien hawn din il-belt: għandha post sabiħ u qrib ħafna ta' Ċipru, mnejn kienet tiġi l-biċċa l-kbira tar-ram, li kien ta' ħtieġa kbira fi Żmien il-Bronż. Il-kelma Ingliża *copper* ġejja mill-kelma Ċipru. Kien hemm xogħol kbir tal-ġarr bejn Ċipru u l-Mesopotamja li mħabba fiha Ras Xamra kibret ħafna billi l-iġfna kienu jinħattu hemm u t-tagħbijiet jinġarru għal fuq il-karwani. Il-kixfiet tal-għaġeb li għamel il-Gvern Franċiż juruna illi Ras Xamra kien l-imkien fejn kienu jiltaqgħu ħafna ġnus. Donnha ilha mgħammra minn żmien it-tnax-il Dinastija Eġizzjana. Aħna m'għandniex x'naqsmu max-xogħlijiet kbar ta' l-Arti li nstabu hemm, imma mas-sensiela twavel li nkixfu hemm bla ħsieb. Xi ftit minn dawn it-twavel, li huma kollha b'kitba musmarija, huma miktuba bl-Akkadi, u s-Someri, oħrajn b'ilsien Semi li bl-għaġla kollha sejħulu Feniċ. Aktarx li dawn it-twavel ilhom minn żmien is-saltna ta 'Amenhotep IV, magħruf ukoll bl-isem ta' Akhnaten.

Din il-kitba jgħidulha musmarija għaliex hi magħmula minn ifilsa żgħar jew tinqibiet għamla ta' musmar fuq it-tafal niedi li wara kienu jnixxfuh. Dawn is-sinjali fuq it-twavel "Feniċi," barra mix-xebh fuq fuq li għandhom imħabba li kienu magħmulin mill-ifilsa, m'għandhom x'jaqsmu xejn mal-kitba musmarija magħrufa Sumero-Akkadja. Minn dawn is-sinjali jew ittri f'Ras Xamra tnejn u tletin biss, l-eqdem kitba alfabêtka. It-twavel instabu kollha mill-1929 'l hawn u milli jidher kien hemm maqdes u kulleġġ fejn kienu jitħarrġu l-qassisin żgħażagħ. Ħafna minnhom huma żgħar u ta' għamla mhux bħall-oħra u kollha ftit jew wisq imgħarrqa bil-ħruq li qered Ugarit għall-ħabta tat-tmiem tas-seklu tnax Q.K. It-twavel naddfuhom f'Pariġi u Verolleaud ittraskriva xi wħud minnhom u ppublikahom fil-qari "Syria." B'din it-traskrizzjoni quddiemhom, P. Dhorne O.P. ta' Ġerusalem, Hans Baner ta' Halle u Verolleaud innifsu fi ftit xhur irnexxielhom ifissru l-ittri kollha. Minn dak in-nhar 'l hawn it-test tagħhom kien studjat minn Gaster, Friedrich u oħrajn.

L-ittri kollha li huma magħmula minn daqqiet dritti, ħaġa tal-għaġeb, għadhom kif kienu imma meta nsibu xi ittra b'żewġ daqqiet imsallba hi aktarx imċajpra. Naqxa dritta u wieqfa tfisser G; żewġ daqqiet bħal dawn weqfin ħdejn xulxin tfisser S u tlieta L. Waħda mimduda toqgħod għat-Taw, tnejn mimduda waħda fuq l-oħra turi P (jew F) u tlieta fuq xulxin H. Żewġ naqxiet weqfin imdaħħla ġo xulxin ifissru Z. Tlieta mwaqqfa ġo xulxin Kha. Din l-ittra tal-aħħar imtennija tfisser I. Jekk l-ittra Z tkun mimduda tfisser A, waqt li l-ittra Kha mimduda tfisser N. Aktarx li l-għamla ta' l-ittra Samech, hi ħaġa waħda bħal dik ta' Kha, biss din hija wieqfa waqt li l-oħra mimduda. R tixbah lill-K b'żewġ daqqiet oħra fil-bidu. L-U mhix ħaġa oħra għajr l-ittra K b'żieda ta' daqqa oħra fit-tarf. M'għandniex inħalltu l-ittra Teth (li m'għandha x'taqsam xejn ma' Taw) ma' Ħa, li tidher bħalha għalkemm għandha daqqa oħra.

Il-għamla ta' l-"għajn" hi daqqa mmejla. L-ittri S u X ma humiex bħal xulxin, imma ma nistgħux ngħarfuhom. Jien ngħid illi l-għamla ta' X hi ta' żewġ daqqiet immejla u msallba bħal X Maltija. L-h-, ħ, kha jingħażlu minn xulxin hekk kif nagħżluhom fl-Għarbi u fid-dizzjunarju ta' Falzon. Xi wħud mill-ittri għandhom suriet oħra, bħal ma ngħidu aħna is-*Samech* (li nsibuha kull fejn jużawha l-Lhud). L-ittra Alef tista' tinkiteb f'seba' għamliet, għal kull waħda mill-vokali li tista' tfisser. Hemm kelma li ssibha ħafna, li fil-Malti tfisser *daħak* li għandha l-aħħar ittra Q, fil-waqt li fl-ilsna semin insibu K. Din insibuha

biss f'Ras Xamra (1). Xi minndaqqiet niltaqgħu ma' xi għeltijiet li malajr tintebaħ bihom. Dawn huma aktarx ħtija ta' min ikkupjahom b'moħħ imxerred u nesa jqiegħed l-għadd kollu ta' daqqiet, u b'hekk biddel ittra f'oħra.

Kienu jiktbu mix-xellug għal-lemin bħall-Assiri u l-Etjopi u bħalna imma mhux bħall-Feniċi, il-Lhud u s-Sirjak. F'xi wħud mit-twavel kelma hi mifruda minn oħra b'naqxiet dritti, u rqaq u iżgħar minn dawk tal-ittri. F'żewġ twavel insibu l-*colofon* bla mittiefsa xejn u nafu li l-kittieb ta' dawn it-twavel kien ELMLK. Dana l-isem jaqbel ma' isem missier żewġ Ruth, tal-Bibbja, Elimelek. Dan il-kittieb kien skular ta' qassis li kellu isem Masri. Hemm twavel li huma miktuba b'reqqa iktar minn oħrajn. Jista' jkun li din kienet kitba ta' tfal ta' l-iskola, li, bla ma riedu, inżammet sħiħa għal ta' warajhom.

Dawn it-testi kienu msejħa "Feniċi" il-għaliex Ras Xamra taħbat fit-tramuntana tal-Feniċja; għax il-plurali jispiċċaw b'M u qatt b'N bħal fil-Malti u għax il-kitba hi nieqsa billi tħalli barra l-*Matres lectionis* eċċ. Is-sewwa hu illi dan l-ilsien ma jaqbelx f'kollox ma l-ebda lsien li nafu bih, iżda għandu tixbih qawwi mal-Akkadju, mal-Lhudi, mal-Għarbi u mas-Semitku ta' Nofs in-nhar. Forsi l-aħjar insejħulu "Proto-Feniċ" jew "Feniċ Ewlieni".

Billi ili naħdem ħafna f'dizzjunarju Semi-komparativ, ħassejt id-dmir illi għandi ndaħħal fih il-kliem ġdid ta' Ras Xamra. Billi kont naf illi l-Maltin jinteressaw irwieħhom f'dak kollu li għandu x'jaqsam mal-Feniċi, ħsibt illi jifirħu jekk nurihom x'hemm jaqbel bejn l-ilsien ta' Ras Xamra u l-Malti.

Nista' ngħid illi f'Ras Xamra l-artiklu ma jafux bih. Il-*verb enerġiku* N issibu ħafna kif ukoll fis-Semi ta' Nofs in-nhar u fl-Għarbi Klassiku. Ta' sikwit insibu l-*l* mqiegħda quddiem il-verb biex ittih tifsira ta' kmand. Il-verbi li jfissru l-egħmejjel tal-allat huma mfissra fil-maskil u biex nifhmuh irridu naħsbu li hu ġens raġel tal-"ġieħ". Hemm ukoll xi verbi prepożizzjonali; SMGħ (sama') jieħu l-*l* warajh. Hemm xi eżempji ta' plurali miksura. Fil-Malti għandhom plural interessanti : ***bnedmin*** li ġejja minn ***ibn-adam***. F'Ras Xamra hemm ukoll ħafna kliem imtenni li jibda b'***ibn*** jew ***ben***, li jagħmlu l-plural billi jiżidu għelm il-plural mat-tieni kelma minflok ma' l-ewwel waħda.

Qabel ma ngħaddu biex niflu l-kliem, ma nagħmlux ħażin jekk nagħtu daqqa t'għajn lill-mitoloġija ta' Ras Xamra, għax dan huwa s-suġġett ta' ħafna mit-twavel.

(1) Waqt li l-kotra tal-Maltin tgħid "daħak", tal-Belt jgħidu "daħaq". (Nota tad-Dir.)

F'Ras Xamra l-alla ewlieni kien EL, li xi mindaqqiet jissejjaħ *alla gendus;* iżda hu mbiegħed ħafna u ftit jidher. Imbagħad kien hemm BGħL u ALEJN BGħL, li xi drabi jidher li kien l-istess wieħed, għalkemm f'xi bnadi oħra, Alejn jissejjaħ iben Bagħal. Wara dan kien hemm MT (jew Mot, bil-Malti Mewt) li jiġi iben EL u AXERA tal-Baħar, il-kbira alla-omm. Billi EL, il-missier, kien gendus l-iben jəħbat alla-għoġol. B'dan kollu dawn l-allat, nisa u rġiel kollha jitħaddtu u jaħdmu bħal kieku kienu bnedmin.

Imbarra minn AXERA, l-alla mara ewlenija kienet il-Verġni ANAT (BTLTGħNT). Fil-Bibbja tagħna, li għandha bħala sies tagħha l-Bibbja Lhudija Massoretika, dan l-isem kull fejn jidher jinkiteb Anath. Issa sirna nafu li din il-kelma ma tinkitebx hekk. L-aħħar ittra trid tkun Ta mhux Th, għax kieku f'Ras Xamra din kienet tkun Xin. Il-Verġni Anat hi oħt Alejn Bagħal: minn kienu l-wellieda tagħhom ma nafux. Kienet alla tal-gwerra. Għalkemm dejjem insibuha msejħa l-Verġni, iżda f'test wieħed hi ssemmi 'l binha, u f'ieħor insibu wkoll li kienet tredda'. F'iskrizzjoni bil-Feniċ u bil-Grieg tar-raba' seklu Q.K. mitbugħa fil-"Ġabra ta' Iskrizzjonijiet Semin" (I, 95) insibu l-Anat imqabbla ma' l-alla mara Griega Ateni. Hekk ukoll f'iskrizzjoni ta' xriek funerarju li qiegħed fil-*British Museum* u li għadu minn żmien id-Dinastija dsatax, jiġifieri minn żmien it-Twavel tagħna, Anat hi mpinġija b'libsa Masrija, iżda b'għeliem li jfakkruna f'ta' l-alla mara Ateni ta' żmenijiet aktar lura. Hekk wieħed jistagħġeb jekk Ateni l-Griega daħletx fil-Greċja mis-Sorija.

Bagħal hu "rikkieb is-sħab". Hu l-alla tal-beraq, tar-riħ u x-xita. Leħnu hu r-ragħad. Mela Bagħal huwa fuq kollox alla ta' żmien ix-xita, tax-xitwa u tar-rebbiegħa bikrija. Kienu jitolbuh jinżel fl-art. Hu kien jinżel f'għamla ta' xita; jindifen fil-ħamrija u jerġa' joħroġ bħall-fwawar. Mot, min-naħa l-oħra hu alla tas-sajf u tan-nixfa. Narawh qiegħed joqtol lil Alejn Bagħal meta x-xita tax-xitwa tieqaf. Imbagħad naraw il-Mot in-nifsu maqtul minn Anat, maħrut, imfarrak, imderri, imnixxef u midħun fi dqiq jew imxerred fl-art biex jittiekel bħallikieku kien "Laħam Mot"; il-kelma hija *x'er* bħal-Lhudi : Il-mewt ritwali ta' Bagħal u Mot billi taħbat mal-fenomeni ta' bdil l-istaġuni bil-fors li kienet issir kull sena; iżda darba kull seba' snin Mot kien jistrieħ u ma kienx jisfa maqtul. Din hi l-ewwel darba li nisimgħu bid-drawwa Qangħanija tas-sena sibtija meta l-uċuh ma kenux jinħasdu u l-art imħollija tistrieħ.

M'hemmx għalfejn ngħidu dawn it-testi huma ta' tagħlim kbir imħabba t-tagħrif ġdid li jagħtuna fuq il-mitoloġija tal-qedem. M'għandniex naħsbu li l-mitoloġija hi bla tibdil. L-istejjer ta' l-allat issibhom kullimkien hekk imħawda u mħallta illi mhux la kemm torbothom f'sensiela waħda.

Issa niġu għal-lista magħżula ta' kliem Xamri. Billi f'Malta ma ssibx ittri b'ponot dijakritki, dan il-kliem ktibtu b'ittri Maltin. Inqdejt b'Ħ għal Kha ukoll. L-għajn għamiltha Għ, u wrejt bl-S it-tliet ittri ta' Ras Xamra.

KELMIET IL-GĦERQ LI JIBDEW B'KONSONANTI DGĦAJFA.

R. X.	*M.* (1)	*R.X.*	*M.*	*R.X.*	*M.*
AĦI	ħija	AĦR	aħħar	IM	jum
AĦK	ħuk	TEKL	tiekol	IDH	idu
IEĦD	jieħu	AN	jien	TLDN(4)	twieled
TEĦD	tieħu(d)	IEHB (3)	iħobb	LIMN	lemin
EPDK (2)	—			EMI / UMI (5)	ommi

(1) *R.X.*, Ras Xamra. *M.*, Malti.

(2) Il-kelma EPDK hi ta' interess kbir imħabba li nsibuha fil-Bibbja, imma t-testi ta' R. X. ma jixħtu l-ebda dawl ġdid fuqha.

(3) Fil-kelma IEHB insibu l-H bħal fis-Samaritan.

(4) L-aħħar N tal-kelma TLDN hi l-N tas-saħħa.

(5) L-ewwel ittra tal-kelma EMI għandha ħoss ta' E f'xi kliem, imma billi hi l-ewwel kelma ta' l-isem tal-Belt Ugarit, aktarx xi drabi kienet tinstama' U.

B.

R.X.	*M.*	*R.X.*	*M.*
BD	b'idu	BN	bejn
BDK	b'idek	BNIDM(2)	bejn l-idejn
BĦRT (1)	bħur	BN	iben
TBKINH (N tas-saħħa)	tibki		

R.X.	*M.*
BNI	ibni
BNKM	binkom
IBN	jibni
TBRKK (3)	tberkek.

(1) Ħafna plurali f'R.X. huma magħmula billi żżid T li taqbel mal-Malti *-iet*.

(2) F'R.X. din il-kelma tfiisser *sider*, fejn wieħed jieħu d-daqqa tal-lanza. *Bejn* ma nsibuha fl-ebda kitba Feniċja, stampata fil-"Ġabra"

(3) F'dil-kelma l-aħħar ittra hi mtennija għax tidħol vokali, il-bqija ma nsibu l-ebda konsonanti mtennija.

D

R.X.	M.	R.X.	M.
DBĦ (1)	debaħ	DQN (3)	daqna
DKRM (2)	—	DR	dar
DM	demm	DR EL	dar Alla
DMGĦT	demgħat		

R.X.	M.
DRGĦ (4)	żerriegħa
TDRI	dderri (tderri)
DRKTH (5)	trieqatu.

(1) Hawnhekk l-ewwel ittra hi D bħal fl-Aramajk, fl-Għarbi u fil-Malti u mhux bħal fl-ilsna semin l-oħra hi Z. F'wieħed mit-testi din il-kelma hi miktuba ħażin billi l-aħħar kelma hi H. Dan juri illi n-nies tal-qedem kienu jagħmlu l-istess għelt li nagħmlu aħna.

(2) Hawnhekk nerġgħu nsibu D bħal ma nsibu fl-Aramajk, fl-Għarbi u fil-Malti u mhux bħal l-ilsna l-oħra. Il-Malti tilef dan it-tifsir ewlieni ta' din il-kelma imma jżommha fl-ismijiet tal-biedja bħal ma huma *dakkar*, *tidkir*. L-isem qadim ta' l-imkien f'Malta *Dokkar* kien ifisser is-siġra tat-tin raġel.

(3) Hawnhekk nerġgħu nsibu wkoll l-istess D bħal ma sibna fil-kelmiet DKRM, DBĦ.

(4) F'din il-kelma nsibu D (F'R.X.) fejn l-ilsna semin l-oħra għandhom Z.

(5) Il-kelma Għarbija *tariq*, bil-Malti *trieq*, kienet kelma meħuda b'tifsir reliġjuż, mill-kelma Lhudija *derek*, bl-ewwel u l-aħħar ittri mħassra. Din il-bidla tixbah ħafna lill-kelma Maltija *tarġa* minn *daraġa*.

P (F)

R.X.	M.	R.X.	M.	R.X.	M.
PĦL	faħal	PGĦLK (2)	fagħlek	PRT	fort
PĦM	faħam	PĦR (3)	faħar	IPTĦ	jiftaħ.
TPL (1)	—	IPRQ (4)	jifroq.		

(1) Trid tieħu fit-tul wisq biex tispiega kif ma' tul iż-żmien din il-kelma bidlet it-tifsir tagħha sakemm f'Falzon insibu li *fell* bdiet tfisser *xorti*.

(2) Fid-dizzjunarju ta' Caruana nsibu dan il-qawl: "Agħmel fagħlek" Fejn l-aħħar kelma taqbel ħafna mal-kelma ta' R.X.

(3) Din il-kelma ħadet it-tifsir li jagħtuha l-Maltin illum mill-ftaħir li kien ikun hemm f'dawn il-laqgħat. Din il-kelma tfisser *laqa'*

(4) Fil-għamla din il-kelma taqbel mal-kelma Maltija *jifroq* iżda f'R.X. tfisser aktarx dejjem *taqsam bid-daħk*. Jista' jkun li x-xebh Malti hu aktarx ma' *jifraħ* li nsibuha fl-Għarbi u fil-Malti biss.

G

R.X.	M.	R.X.	M.	R.X.	M.
GN	ġnien	GD	gidi	GMSM	gemus (1)

(1) Plural ta' xi ġemus, bhima.

Għ

GħGL	għoġol	GħSR (1)	għasfur	TGħN (2)	tgħanni
GħLN	għalina	GħN	għajn		
GħLI	għoli	GħNBM	għenbiet		
NGħL	nogħlew	IGħN (2)	għanna.		

(1) Fl-ilsna semin kollha minn barra xi kelma 'l hawn u 'l hemm din il-kelma iddaħħal F barranija bħal fil-Malti għasfur.

(2) Din il-kelma hi ta' interess kbir. Fil-Malti *tgħanni* tfisser *hi tkanta;* minn hekk naraw illi kelma li fl-imgħoddi kienet tfisser twieġeb biż-żmien ħadet tifsir mużikali. Fl-Ingliż meta ngħidu *response* aktarx nifhmu it-tifsir mużikali. Fl-ilsna kollha, kliem li jfisser *tkellem* biddel it-tifsira tiegħu. Ngħidu aħna fil-Malti *igħid* fil-bidu ma kinetx tfisser bħal-lum imma *jtenni.* Araw l-osservazzjonijiet li għamilt iktar 'il quddiem fuq IQRA u ISĦ.

H

R.X.	M.	R.X.	M.
HU	hu, huwa	HM	huma

Ħ (Kħa)

ĦBS	ħabs	ĦBT	ħabat
ĦIT (1)	ħajja(t)	ĦMS	ħames
ĦKM (2)	għaref (ħakem)	IĦRT	jaħrot
ĦRB (3)	ħarb	ĦKMT	ħkimt
TĦRR	ħarrra	ĦLB (4)	ħalib

RX.	M.
BĦLM	b'ħolma
ĦPR	ħafar
ĦMRM (M tal-plural)	ħmir
ĦSR (5)	ħasira
ĦLS	ħallas
ĦNZRK (6)	ħnieżrek.

(1) Fil-Malti hemm it-t marbuta (ħajjietek).

(2) Billi l-imħallfin aktarx kienu jkunu għorrief fil-Malti hemm ħafna kliem bħal dan: inħakem, ħkimt.

(3) Dari din il-għodda kienu jinqdew biha għal żewġ ħwejjeġ. Biha Anat qatel 'il Mot.

(4) It-twavel jgħidulna li l-għoġol hu msajjar fil-ħalib (BĦLB).

(5) Mill-qagħda, fil-kitba li għandha din il-kelma, nieħdu li tfisser xi ħaġa fil-bieb tal-maqdes. Nistgħu nqabbluha mal-kelma Maltija *ħasira*. Is-siwi ta' l-aħħar ittra m'aħniex żguri minnu.

(6) Bagħal, alla l-kbir tat-taqlib fl-ajru kien imsieħeb minn seba' ħnieżer. F'din il-kelma għandna eżempju tal-plural miksur.

K

R.X.	*M.*	*R.X.*	*M.*	*R.X.*	*M.*
KBKB	kewkba	KLBNT	bniet kollha	KN (1)	kien
KBKBM	kwiekeb	KLB	kelb	KLAT(2)	kejjel
KBKBT	kewkbiet	KS	kus	IKS	jiksi
KTTN	kittien	KTP	kitf.		

(1) Din il-kelma xi mindaqqiet titqiegħed quddiem il-preżent ta' xi verb, u naħiseb li taqbel ħafna mal-Malti *kien*. Hemm ukoll in-nom KNT, li jfisser *verità, sewwa*, iġifieri dak li *jkun*.

(2) Din il-kelma tfisser aktarx xi kejl u milli jidher l-għamla tagħha hi bħal dik ta' qabel, mill-kelma Semija KAL, bil-Malti *kejjel*.

L

R.X.	*M.*	*R.X.*	*M.*	*R.X.*	*M.*
L	l	LB(1)	—	—	—
L	li	LBS	lbies	LQT	laqqat
LK	lek	LḤM (2)	laħam (ikel)	LSNI	lsieni
LKLHOM	l'kollhom	LḤM (3)	leħjiet.		

(1) Fil-Malti u fil-Għarbi, din il-kelma Semija qadima ġiet imġennba u f'lokha daħlet *qalb*. Madankollu għad fadal xi ħaġa minn din il-kelma bit-tifsir qadim tal-kelma *lebleb*—(*ħabtet il-qalb*).

(2) Insibu wkoll f'R.X. verb miktub hekk li jfisser *tama'*. Fil-Malti, wkoll *laħħam* tfisser *issemmen*.

(3) Din hi kelma oħra li għalkemm tinkiteb bħal ta' qabilha hi l-plural tal-kelma *leħja* (fil-Malti). Ix-xebba Anat taptpet ħaddejn (LḤT) ħuwa l-mejjet.

M

R.X.	*M.*	*R.X.*	*M.*	*R.X.*	*M.*
MḤ	moħ	MNN	minna	MR	morr
MLA	mela	MNM	minnhom	MT	mejjet
				MT ID (1)	mejt l-ld

N

NBT (2)	inbit	NPS	nifs	DM UNPS	demm u nifs
NPI	noffa	BNPSH	b'nifsu	NR	nar

(1) Tregħid tal-idejn. Din il-kelma tfakkarna fil-kelma Maltija *mejt*, għalkemm tingħad għall-*id imriegħda* u *mhux għar-ras*. L-aħħar ittra ta' l-ewwel kelma hi *teth* u mhux *taw* u l-kelma m'għandha x'taqsam xejn ma' *mewt*.

(2) Din tfisser xi meraq, li milli jidher kienu jużawh fil-maqdes. Ta' siwi inqas minn ta' l-inbid. Qabbel il-kelma Maltija *nbid*.

Q

R.X.	*M.*	*R.X.*	*M.*	*R.X.*	*M.*
TQBR (1)	qabar	TQL	taqli	IQRA (3)	jaqra
QDS	qaddis	IQM	iqum	IQBR	joqrob
QLH	qawl	QMĦ	qamħ	QRNM (4)	qarn
QLH QDS	qawl u l-qaddis	TQTNSN (2)	qabbel "Qanigħa"	QS	qiss

(1) TBKINH UTQBRNH — (ix-xebba Anat) bkiet (Alejn Bagħal) u difnitu. Iż-żewġ verbi għandhom l-N tas-saħħa. Il-Malti tilef din il-kelma imma żamm in-nom qabar.

(2) Dal-verb huwa tat-tmien sura Għarbija tal-għerq *qanas*. Fl-Afrika tat-tramuntana l-kelma Maltija *qanżħa* tfisser (kif jgħid Helot) iż-żaqq il-ġuf.

(3) IQRA BNSPH — hu qara (qal) b'nifsu. Fis-semitiku qadim IQRA kienet tfisser *tkellem igħajjat* jew *sejjaħ*. F'R.X. tfisser biss *qal*.

(4) QRNM—qarnejn—L-M ta' l-aħħar hi l-għelm tal-plural imtenni. Il-qrun huma dawk ta' Bagħal, li skond it-twavel ta' R.X. jilbes elmu mżejjen b'qarnejn.

R

R.X.	*M.*	*R.X.*	*M.*	*R.X.*	*M.*
RES	ras	RBGħ } ARBGħ }	raba'	RBK	rikkieb
RESHM	rashom			IRTQS (1)	jonqos
RBGħ	ir-raba' jum	RHK	ruħek		

(1) Dan il-verb hu tat-tmien sura Għarbija. L-aħħar ittra taqbel ma' l-Għarbi u l-Malti imma mhux mal-Lhudi.

S (*Samek*) *Ṣ*. (*Tsade*) *Š*. (*sin*) *X* (*xin*). (1)

R.X.	*M.*	*R.X.*	*M.*	*R.X.*	*M.*
ISTRN	jistor	SGħRT	xagħriet	SMGħ	sama(għ)
SSU (2)	sus	SPTHOM	xofftejhom	SMM	sema
ESBGħTH	swaba' tiegħu	SGħRM (5)	xgħir	SMN	simna
SBĦ	sbiħ	ISĦN	jisħon	SQI	jisqi
ASD (3)	sajjied	SBGħSNT	seba sena(t)	TSTĦWI	tistħi
ISĦ	ssieħ tsieħ	ISLMLK	issellemlek	SUS	sus
GħSRH	għaxra	SMK	ismek	XN	itnejn
ESMAL(4)	xmieli	SMT	ismijiet	XLX	tlieta
ISBGħ	jixba'	SBIN (6)	—	XR	tawr

(1) Is-Sin u x-Xin fil-Lhudi għandhom għamla waħda għalkemm il-lum jagħżluhom waħda minn oħra billi jqiegħdu tikka 'il fuq in-naħa tax-xellug biex jagħirfu is-Sin u tikka 'l fuq in-naħa tal-lemin għax-Xin. F'R. X. dawn iż-żewġ ittri m'għandhom x'jaqsmu xejn bejniethom. Imma ħadd għadu ma jaqbel ma' l-ieħor liema hi s-Sin u x-Xin. Kif jaf kulħadd l-S fil-Malti u fl-Għarbi taqbel max-Xin Lhudija u bil-maqlub. Issa R.X. daqqa taqbel mal-Lhudi u daqqa mal-Għarbi u l-Malti. R.X. taqbel mal-Lhudi fi kliem, ngħidu aħna BSRTX, bil-Malti *baxxartek.*

(2) Il-Malti, bħall-ilsna Semin,tilef din il-kelma qadima biex ifisser *żiemel*; imma baqa' xi fdal ta' din il-kelma fil-verb *sies* li jfisser *mexxa ż-żiemel bil-għaġla.*

(3) *Jien nistad*—bl-istess għeruq għandna l-kelma *sajjied.*

(4) ESMAL—xellug jew tramuntana—Ix-xellug u t-tramuntana kienu xorta waħda għax in-nies tal-qedem meta kienu jduru lejn il-lvant biex jitolbu kien ikollhom it-tramuntana n-naħa tax-xellug.

(5) Hawn bħal-Lhudi m'għandniex ittra għal-leħen artab ta' *th* u tqiegħed xin minflokha.

(6) *Jien jassart,* Falzon jgħid *siba* jfisser *jassar.*

T

F'dan il-kliem insibu ħafna it-T. marbuta. NR nar; nar t'Alla (ix-xemx) NRT ELM.

R.X.	*M.*	*R.X.*	*M.*	*R.X.*	*M.*
TĦTK	taħtek	TBĦ	tebaħ (sajjar)	ETGħNK(2)	tagħn
TSGħM	disgħin	TTĦNN	titħan		
TB	tajjeb	TTLB(1)	titlob		

U		**Z**	
UHM	u huma (wuhuma)	IZBR (3)	jiżbor
UTGħN	u tgħanni	ZT	żejt.
UTSĦ	u ssieħ (wissieħ)	MZMR ZMR	nżammar iż-żummara.

(1) Din il-kelma nsibuha biss fl-Għarbi, fil-Malti u f'R.X.

(2) F'xi dizzjunarji Maltin insibu li *tagħn* tfisser l-uġigħ fil-ġenb wara daqqa b'xi tgħan. Il-konġunzjoni U f'R. X. insibuha magħquda mal-kelma ta' warajha u ħafna drabi ma nsibuhiex.

(3) F'din il-kelma l-B ma nsibuha fl-ebda lsien semi, ħlief f'R.X., fil-Malti, u fil-Lhudi. Il-Lhudi jqiegħed M. minflokha.

It-tifsir ta' dan il-kliem li semmejna hu ċar mill-kontest li qegħdin fih. Minbarra dawn kliem ieħor li milli jidher jaqbel ma' kliem Malti: *berraq, fqir, ħut, leħen, tin,* imma t-Twavel li jinstabu fuqhom miksura wisq biex jingħarfu xi jfissru mill-kontest.

Maqlub fil-Malti minn

KARMENU SANT.

(Student tal-Letteratura.)